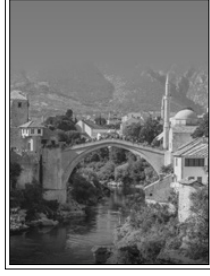

ANALİZ

MAYIS 2017 SAYI: 204

TÜRKİYE-BALKANLAR İLİŞKİLERİ

MEHMET UĞUR EKİNCİ

TÜRKİYE-BALKANLAR İLİŞKİLERİ

MEHMET UĞUR EKİNCİ

COPYRIGHT © 2017

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Erkan Söğüt

Kapak Fotoğrafı: shutterstock.com

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüp İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
ORTAK TEHDİT ALGILARI, FIRSATLAR VE İŞ BİRLİĞİ ALANLARI	8
Ticaret ve Yatırımlar	8
Kalkınma Yardımları	10
Enerji	10
Turizm	10
Eğitim-Öğretim	11
Din Hizmetleri ve Dini Eğitim	12
Sığınmacılar	12
Güvenlik ve İstikrar	13
Jeostratejik Rekabet ve Seçenekler	14
Türkiye'nin İlişki Potansiyeli	16
YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR	16
Değişen Siyasi Tercih ve Öncelikler	16
Türkiye'ye Yönelik Bakışlar	19
Ekonomi	20
SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	20

YAZAR HAKKINDA

Mehmet Uğur EKİNCİ

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Ohio State Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde doktora dersleri aldıktan sonra Londra Üniversitesi SOAS Siyaset ve Uluslararası Çalışmalar Bölümü'nde doktorasını tamamladı. Araştırma alanları arasında güncel Balkan politikaları, Avrupa siyaseti, iç siyaset-uluslararası siyaset bağlantıları, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri dış politikası ve siyasi tarihi bulunmaktadır.

ÖZET

Balkanlar, gerek coğrafi yakınlığı, gerekse tarihi, sosyal ve kültürel bağları sebebiyle Türkiye'nin özel ilgi gösterdiği bölgelerden biridir. Türkiye'nin dış politikadaki aktifliğini artırmasına bağlı olarak 2000'li yıllarda Balkanlar ile arasındaki siyasi diyalog, ekonomik ilişkiler ve sosyal-kültürel bağlarda gözle görülür ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu dönemde Türkiye Balkanlar siyasetinde de giderek daha aktif rol oynamaya başlamış, ülkeler arasında iş birliği ve arabuluculuk konusunda önemli hamlelerde bulunmuştur.

Arap Baharı'nın ardından Ortadoğu'da ortaya çıkan güvenlik riskleri ve istikrarsızlıklar Türkiye'nin öncelikli olarak bu bölgeyle ilgilenmesine sebep olmuş, Balkanlarda aldığı siyasi inisiyatif de buna bağlı olarak yavaşlamıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye, Balkan ülkeleriyle siyasi ilişkilerde istikrarın korunmasını, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerde ise derinleşmenin devamını ön plana almıştır. Mülteci krizi ve ekonomik yatırımlar gibi konularda Türkiye ve Balkan hükümetleri karşılıklı diyalog ve iş birliği adımları atmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Balkanlarla ilişkilerinin ana hatlarına değinilmekte, içerdiği fırsat ve riskler incelenmekte ve bazı politika önerilerinde bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Balkanlarla ilişkilerinin ana hatlarına değinilmekte, içerdiği fırsat ve riskler incelenmekte ve bazı politika önerilerinde bulunmaktadır.

GİRİŞ

Balkanlar gerek coğrafi yakınlığı gerekse tarihi, sosyal ve kültürel bağları sebebiyle Türkiye'nin özel ilgi gösterdiği bölgelerden biridir. Türkiye'nin dış politikadaki aktifliğini artırmasına bağlı olarak 2000'li yıllarda Balkanlar ile arasındaki siyasi diyalog, ekonomik ve sosyal-kültürel ilişkilerde gözle görülür ilerlemeler kaydedilmiştir. Karşılıklı resmi ziyaretler her düzeyde sıklaşmış, bölge ülkeleriyle vize muafiyeti ve serbest ticaret anlaşmaları da dahil olmak üzere hemen her alanda ikili anlaşmalar imzalanmış, Türkiye'den bölgeye giden yatırımlar ve karşılıklı ticaret önemli miktarda artmış, sosyal ve kültürel ilişkiler çeşitlendirilmiştir. Türkiye 2000'lerin sonlarında bölgede siyasi bakımdan da aktif rol oynamaya başlamış, ülkeler arasında iş birliği ve arabuluculuk konusunda önemli hamlelerde bulunmuştur.

Arap Baharı'nın ardından Ortadoğu'da ortaya çıkan güvenlik riskleri ve istikrarsızlıklar Türkiye'nin öncelikli olarak bu bölgeyle ilgilenmesine sebep olmuş, Balkanlarda aldığı siyasi inisiyatif de buna bağlı olarak yavaşlamıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye, Balkan ülkeleriyle siyasi ilişkilerde istikrarın korunmasını, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerde ise derinleşmenin devamını ön plana almıştır. Mülteci krizi ve ekonomik yatırımlar gibi konularda Türkiye ve Balkan hükümetleri karşılıklı diyalog ve iş birliği

adımları atmıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin Balkanlarla ilişkilerinin ana hatlarına değinilecek, içerdiği fırsat ve riskler incelenecek ve bu konuda bazı politika önerilerinde bulunulacaktır.

ORTAK TEHDİT ALGILARI, FIRSATLAR VE İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

Ticaret ve Yatırımlar

Ekonomi dinamikleri Türkiye-Balkanlar ilişkilerinin ana unsurlarından birini teşkil etmektedir. Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde kalıcı bir ekonomik aktör olmanın yollarını arayan Türkiye 2000'li yıllarda kaydettiği ekonomik büyümeyle bu arayışlarını hızlandırmıştır. Balkanlar da coğrafi ve sosyokültürel yakınlığından dolayı Türkiye'nin ekonomik olarak ilgi gösterdiği bölgelerden biri olmuştur. 2008 küresel finans krizi karşısında makroekonomik istikrarını koruyan Türkiye, yüksek işsizlik ve altyapı eksikliklerinin bulunduğu Balkan ülkelerinde bir ekonomik partner olarak daha fazla önemsenir hale gelmiştir.

Özellikle Avrupa Birliği'ne (AB) henüz üye olmamış "Batı Balkan" ülkeleri altyapı konusunda hala önemli eksikliklere sahiptir. Bu ülkelerin gerek kendi içinde gerekse aralarındaki karayolu ve demiryolu ağları ve bunların liman bağlantıları yetersizdir. Altyapı eksiklikleri yüzünden bölgede dış yatırımlar oldukça yavaş ilerlemektedir. Bu durum ise bölgenin kalkınma hızını yavaşlatmaktadır. 2008 global finans krizi bölge ülkelerini olumsuz etkilemiş ayrıca buralarda yatırımları bulunan Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerin ekonomik sorunlar yaşamaları da dolaylı olarak yine Batı Balkanlarda etkisini göstermiştir. Yunanistan'da 2009 yılından beri yaşanan borç krizi oldukça olumsuz ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Bir başka Balkan ülkesi olan Bulgaristan ise yetersiz iş imkanları, nüfusun yaşlanması, dış göç, kırsal kesimde gelir ve

eğitim düzeyinin düşüklüğü gibi sosyoekonomik sorunlarla boğuşmaktadır. Sonuç olarak her ne kadar son yıllarda makroekonomik veriler göreceli olarak olumlu bir seyir izlese de Balkanlar, ekonomik açıdan Avrupa'nın diğer ülkelerinden oldukça geri durumdadır.

Yaşanan ekonomik dar boğaz bölge ülkelerini dışarıdan yatırımcı arayışına sevk etmiştir. Gerek coğrafi yakınlığı gerekse 2008 krizi karşısında ekonomisinin direnç göstermesi sayesinde Türkiye, bölge ülkelerinin ilk yöneldiği ülkelerden biri olmuştur. Son yıllarda bütün Balkan ülkelerinden Türkiye'ye sürekli yatırım çağrıları gelmektedir. Öyle ki yalnızca geleneksel olarak yakın bağları olan Türk ve Müslüman çevreler değil bütün hükümetler ve yerel yönetimler Türkiye'nin bölgedeki ekonomik varlığının artmasının olumlu olacağını beyan etmektedir. Türkiye hükümeti de bu çağrılara olumlu karşılık vermekte, Ekonomi Bakanlığı ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi kurumlar Türk ve Balkan iş çevrelerinin bir araya gelmeleri için çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedir.

Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin bölgeyle ticari bağları devamlı sayılabilecek bir artış eğilimindedir. Balkanlar ile Türkiye arasında 2002 yılında 3,6 milyar dolar civarında kaydedilen ticaret hacmi, 2016 yılında 4,5 kat artarak 16,2 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Bölgeyle yürütülen ticaretin hacmi 2014'te 20,8 milyar dolarla en yüksek seviyeye gelmiş, daha sonra bir miktar düşüş kaydedilmiştir. Yine de Türkiye'nin bölgeye yönelik ihracatı yükselmeye devam etmiş, 9,6 milyar dolar ile en yüksek düzeye 2016 yılında ulaşmıştır. Son iki yılda ticaret hacminde kaydedilen azalma bölgeden yapılan ithalattaki düşüşün bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Başta Yunanistan olmak üzere bölge ülkelerinden gerçekleştirilen ithalatta kaydedilen hızlı düşüş, Karadağ'dan alüminyum, Bosna-Hersek'ten yağ ve et alımının artırılması gibi hamlelerle biraz olsun dengelenmiştir.

Türkiye'nin Balkanlardaki ekonomik varlığının en önemli ayağını bölgedeki doğrudan yatırımlar oluşturmaktadır. Türkiye'deki sanayi bölgelerine olan yakınlığı, Avrupa, Rusya ve Akdeniz pazarlarına kolay ulaşılabilirliği ile altyapı, tarım, sanayi ve hizmet sektörü bakımından görece az gelişmiş durumda bulunması Balkanları Türk girişimcileri için uygun bir coğrafya haline getirmektedir. Türkiye bölge pazarındaki güçlü rekabete rağmen coğrafi ve sosyokültürel avantajlarını da kullanarak Balkan ekonomileri içinde yerini sağlamlaştırmayı arzu etmektedir. Balkanlardaki Türk yatırımcıları telekomünikasyon, enerji, ulaşım, turizm, inşaat ve finans gibi stratejik sektörler de dahil olmak üzere birçok alanda varlık göstermektedir. Özel sektörün bu bölgedeki yatırımları, hükümet ve resmi kurumlarca ikili anlaşmalar, teşvikler ve tanıtım faaliyetleri gibi yollarla desteklenmektedir.

Türkiye'nin Balkanlardaki ekonomik varlığının en önemli ayağını bölgedeki doğrudan yatırımlar oluşturmaktadır.

2000'li yıllardan bu yana Türkiye'nin Balkanlardaki yatırımlarında genel bir artış gözlemlenmektedir. 2016 yılında Türkiye'den bölgenin 11 ülkesine toplam 200 milyon dolarlık yatırım girişi kaydedilmiştir. Bu miktar sırasıyla 2011, 2012 ve 2015 yıllarındaki yatırım girişinden sonra tarihte kaydedilmiş en yüksek miktardır. Türk Hava Yolları'nın (THY) Bosna Hersek'teki kısa süren teşebbüsünde olduğu gibi zaman zaman hayal kırıklıkları yaşanmış olsa da Türk iş adamları bölgeyi giderek daha iyi tanımakta ve yerel koşullar hakkında tecrübe kazanmaktadır. Her ülkede en az bir Türk sermayeli bankanın faaliyet göstermesi de yalnızca Türkiye'nin Balkanlardaki görünürlüğünü artırmakla kalmayarak bölgeye gelecek

Türk yatırımcıların daha kolay kredi bulabilmelerine imkan sağlamaktadır.

Son yıllarda Batı Balkan ülkeleriyle olan ticari ve ekonomik ilişkiler istikrarlı bir artış göstermekteyse de Türkiye'nin Balkanlardaki yatırımları ve karşılıklı ticaretin yüzde 80'inden fazlası üç ülkeyle (Bulgaristan, Romanya, Yunanistan) gerçekleşmektedir. Bu durumun sebepleri arasında söz konusu ülkelerin Türkiye'ye coğrafi yakınlığı, Romanya'nın geniş bir ekonomik pazara sahip olması, Türkiye'nin bu ülkelerle ekonomik ilişkilerinin Soğuk Savaş'ın bitiminden beri yoğun biçimde devam etmesi ve AB'ye üye olmaları sayılabilir. Eski Yugoslavya'da 2000'li yıllara kadar yaşanan çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıklar, ekonomi ve altyapı sorunlarının devam etmesi, bürokratik ve yasal zorluklar Batı Balkanlara Türk yatırımcıların girmelerini yavaşlatmıştır. Yine de Türk yatırımları 2000'lerin ikinci yarısından bu yana Batı Balkan ülkelerinin ekonomilerinde giderek daha önemli bir konuma gelmektedir. Bu ilerleme Türkiye ekonomisinin gösterdiği dinamizm ve gelişimden olduğu kadar bu ülkelerde yatırımları bulunan bazı Avrupa ülkelerinin global krizden zarar görmelerinden de kaynaklanmıştır.

Türkiye aynı zamanda bölge ülkelerini ticaret konusunda ortak çalışmaya teşvik etmektedir. Bunun en somut örneği Türkiye, Bosna Hersek ve Sırbistan arasında sürdürülen üçlü ekonomik istişare mekanizmasıdır. 2016 yılında İstanbul'da ortak bir ticaret ofisinin açılmasının ardından ticaret alanında üç ülke arasındaki eş güdümün giderek güçlenmesi beklenmektedir.

Kalkınma Yardımları

Bölgenin sosyal ve ekonomik şartlarının iyileştirilmesi, barış ve istikrarın daha da sağlamlaşması anlamına geleceğinden hem Balkan ülkeleri hem de Türkiye'nin güvenliği için önemlidir. Bölgede mevcut altyapı sorunlarını çözmek, kalkınmayı hızlandırmak ve insan yaşamına katkıda bulunmak için Türkiye 1990'ların başından bu yana Balkan ülkelere sürekli olarak kalkınma yar-

dımları göndermektedir. Bu yardımlar 2000'lerin ortalarından itibaren önceki dönemlere nazaran büyük bir artış göstermiştir. OECD verilerine göre Türkiye 2015 yılında Batı Balkan ülkelere 154,6 milyon dolarlık resmi kalkınma yardımında bulunmuştur. Bu miktar Türkiye tarihinde söz konusu ülkelere giden en yüksek meblağdır. Türkiye'nin bölgedeki en faal kamu kurumlarından biri olan TİKA küçük girişimcilere başta tarım ve hayvancılık alanında olmak üzere çok sayıda proje desteği vermekte ayrıca sağlık, eğitim ve belediyeçilik hizmetlerinin iyileştirilmesi için maddi destek sunmaktadır. Kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesinde diğer ülkelerin muadil kurumları ve AB'nin üyelik öncesi yardımlarına kıyaslandığında TİKA'nın daha dinamik ve hızlı süreçlerle hareket etmesi bölgede kuruma gösterilen ilgiyi artırmıştır.

Enerji

Balkan ülkelerinin enerji güvenliği ve karşılıklı bağımlılığına katkıda bulunacak olan enerji boru hattı projeleri, Türkiye'nin bölgeye yönelik siyasal ve ekonomik vizyonunun önemli bir unsurudur. Halen inşası devam etmekte olan Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı projesi (TAP) tamamlandığında Hazar doğalgazı Türkiye üzerinden Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya ulaştırılacak ayrıca Balkanlarda inşa edilmesi planlanan bağlantı hatlarıyla diğer bölge ülkelere de doğalgaz sevk edilebilecektir. 10 Ekim 2016'da imzalanan resmi anlaşmaya göre Rusya'dan Türkiye'nin Yunanistan sınırına kadar inşa edilecek olan Türk Akımı boru hattı da Balkanlara yönelik enerji arzını artıracaktır. Doğu Akdeniz'de gelecekte bir anlaşmanın olması durumunda İsrail, Mısır ve Kıbrıs açıklarında çıkarılacak doğalgaz da yine Türkiye üzerinden Balkanlara sevk edilebilir.

Turizm

Türkiye ve Balkanlar arasındaki karşılıklı turizm hacmi özellikle birçok bölge ülkesiyle karşılıklı

vize muafiyeti anlaşmalarının imzalandığı 2000'li yıllardan beri oldukça düzenli bir artış göstermiştir. Türkiye'nin uyguladığı kültür diplomasisi ve Türk dizilerinin popülerleşmesi gibi faktörlerin de etkisiyle bölgede Türkiye'ye yönelik ilgi artmış ve ülke en popüler turizm istikametlerinden biri haline gelmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre Balkan ülkelerinden Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin sayısı 2004 yılında 2.403.429 iken 2016 yılında 3.204.137 olarak ölçülmüştür. En fazla yabancı ziyaretçinin Türkiye'ye geldiği yıl olan 2015'in ardından geçen bir yıl içinde 500.000 civarında bir düşüş kaydedilmesi dikkat çekicidir. Önceki yıllarda düzenli bir artış kaydedilmiş olmasına karşın 2016'da gerçekleşen terör saldırıları ve darbe girişimi gibi olayların sonucu olarak Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerde bu denli önemli bir azalma olmuştur. Yine de Türkiye'de şartların normale dönmesiyle Balkanlardan gelen ziyaretçilerin yeniden artış göstermesi beklenmektedir.

Türkiye'den Balkan ülkelerine gidenlerin sayısı da son on yıl içinde büyük artış göstermiştir. Bunda gerek bölgedeki Osmanlı mirası gerekse bölgenin birçok yurt dışı destinasyona göre daha hesaplı bir seçenek olmasının etkisi vardır. Türkiye'den Balkanlara olan ilgi dolayısıyla birçok Türk sermayeli turizm şirketi bölgede aktif olarak faaliyet göstermektedir. Turizmin önemli bir gelir kaynağı olarak öne çıktığı Balkanlarda Türkiye'den gelen turistlerin giderek artması sevindirici bir gelişme olarak görülmektedir. Bu yüzden TİKA'nın eski Osmanlı eserlerini yenilemesi, Osmanlı mirasına şüpheyle bakan kesimlerin hiç de az olmadığı Balkan coğrafyasında olumlu karşılanmaktadır. Keza Türkiye ile zaman zaman siyasi pürüzler yaşayan bir ülke olan Yunanistan, bu duruma rağmen Türk vatandaşlarına her yılın Nisan-Kasım ayları arasında Ege adalarına kısa süreli vizesiz seyahat imkanı sunmaktadır.

Karşılıklı turizmin canlı tutulması sağladığı ekonomik getirilerin yanı sıra Balkanlarda Türkiye'ye ve Türkiye'de de Balkan toplumları-

na yönelik olumsuz algıların düzelmesi ve toplumlar arası karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi için faydalıdır.

Eğitim-Öğretim

Balkan ülkeleri yaşadıkları ekonomik sorunlar sebebiyle eğitim-öğretim için yeterli bütçe ayıramamaktadır. Özellikle taşrada yaşayan gençler nitelikli eğitim imkanlarından büyük ölçüde mahrumdur. İyi öğrencilerin bir kısmı da Batı Avrupa ülkelerinden buldukları burslarla bu ülkelere gidip yerleşmektedir. Sonuç olarak gelecek için donanımlı nesillerin yetiştirilmesi bütün Balkan ülkeleri için öncelikli bir konudur.

Türkiye eğitim konusunda Balkan ülkelere destek olmaktadır. Uluslararası öğrenciler için sunulan Türkiye Bursları programının altında lisans düzeyinde ve sadece bölgeye mahsus bir Balkanlar Burs Programı bulunmaktadır. Bu programla desteklenen öğrencilerin yanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilen burslar sayesinde yüzlerce Balkanlı öğrenci Türkiye'de yükseköğrenim imkanı kazanmıştır. Bosna Hersek ve Makedonya'da Türkiye'nin sponsorluğunda iki üniversite faaliyet göstermekte olup bunlar söz konusu ülkelerin önde gelen yükseköğretim kuruluşları haline gelmiştir. Türklerin yaşadığı yerlerde Türkçe ders kitabı ve öğretmen temini yine Türkiye'nin katkılarıyla gerçekleştirilmektedir. 2016 yılında kurulan Türkiye Maarif Vakfı farklı düzeylerde eğitim-öğretim faaliyetleri için Balkanlarda çalışmalar yapmak amacıyla harekete geçmiştir. Bulgaristan, Yunanistan ve Slovenya dışındaki bölge ülkelerinde faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe ve Türk kültürünün öğretilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Türkiye'nin öğretmen desteğiyle Bosna Hersek'in üç kantonunda Türkçe ilk ve ortaokul düzeyinde seçmeli dil dersi olarak okutulmaktadır.

Bütün bu faaliyetler Türkiye'nin Balkanlardaki görünürlüğü ve tanınırlığını artırmakta, bölge ile Türkiye arasındaki bağları güçlendirmektedir. Aynı zamanda bu durum bölgenin eği-

tim ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlaması ve bölge insanının Türkiye ile kuracağı iş imkanlarına kapı açması bakımından Balkan toplumlarının da yararındadır.

Din Hizmetleri ve Dini Eğitim

Türkiye, Balkanlarda din alanında yoğun faaliyet göstermektedir. Bölge ülkelerindeki resmi dini teşkilatlarla sıkı ilişkileri devam ettiren Türkiye bu teşkilatlara eğitim ve din hizmetleri konusunda finansman ve personel desteğinde bulunmaktadır. Türkiye'den bu ülkelerde dini eğitim veren çok sayıda okula yardım ve destek sağlanmakta, birçok din adamı da Türkiye'de öğrenim görmektedir. Ayrıca Türkiye merkezli dernekler bölgede dini faaliyetler yürütmektedir.

Son yıllarda yabancı savaşçılara katılım şeklinde kendini gösteren aşırılıkların etkileri Türkiye'nin yürütmekte olduğu dini eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleriyle kırılabilir.

Balkan ülkelerinde 1990'lı yıllardan itibaren Körfez ülkeleri, Kuzey Afrika ve İran menşeli grupların yürüttüğü dini hizmet ve eğitim çalışmalarının sonucunda Balkanların geleneksel İslam dokusundan farklı İslam pratikleri ortaya çıkmış, bunların arasında bazı aşırıcı akımlar da doğmuştur. Son yıllarda yabancı savaşçılara katılım şeklinde kendini gösteren bu tür aşırılıkların etkileri Türkiye'nin yürütmekte olduğu dini eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleriyle kırılabilir. Bu sebeple Türkiye'nin din hizmetleri ve dini eğitim konularındaki destekleri bölge hükümetlerince olumlu karşılanmaktadır.

Sığınmacılar

Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa istikametine düzensiz göç uzun süredir devam etmekteyse de 2015 yılında patlak veren sığınmacı krizi Türkiye,

Balkanlar ve Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştır. Dünyada sığınmacılar konusunda en duyarlı siyaseti izleyen ülkelerden biri olan Türkiye bilhassa Suriye'den gelen 3 milyon sığınmacıya geçici koruma sağlamış durumdadır. Balkan ülkeleri ise sığınmacılar için birer transit ülke konumunda olmakla beraber zaten çeşitli sosyal ve ekonomik sorunlarla boğuştukları için sığınmacıların getirebileceği mali külfetten büyük kaygı duymaktadırlar.

Balkan ülkeleri arasında sığınmacı sorunundan en fazla etkilenmiş ülke tartışmasız olarak Yunanistan'dır. 11 milyon nüfuslu ülkeye 2015 yılından bugüne yaklaşık 1,3 milyon sığınmacı giriş yapmıştır ve halen 60 binin üzerinde sığınmacı burada yaşamaktadır.¹ Türkiye'nin bu ülkeyle 2002'den beri yürürlükte olan geri kabul sözleşmesine ek olarak Mart 2016'da Türkiye ile AB arasında imzalanan göçmen mutabakatının uygulamaya konmasıyla Türkiye'den Yunanistan'a sığınmacı geçişi büyük ölçüde durdurulmuştur. Aynı tarihlerde AB'nin aldığı kararla Balkan güzergahı da kapatılarak Yunanistan'dan diğer Balkan ülkelerine geçişler engellenmiştir.² Türkiye'nin göçmen rotasındaki kritik konumundan dolayı yalnızca Yunanistan değil bütün Balkan ülkeleri Türkiye-AB mutabakatının devamını fevkalade önemli görmektedir. Zaman zaman gündeme gelen Türkiye'nin mutabakatı iptal edeceği ve sınır kapılarını yasa dışı göçmenlere açacağına dair söylemler karşısında Balkan ülkelerinden Batı Avrupa ülkelerine nazaran çok daha çabuk ve endişeli tepkiler kaydedilmektedir.

Balkan ülkeleri Türkiye ile mülteciler konusunda diyalog ve iş birliğine de önem vermekte, bu konu son yıllardaki ikili üst düzey temasların birçoğunda ele alınmaktadır. Bulgaristan'da İkinci

1. "A Year on from EU-Turkey Deal, Refugees and Migrants in Limbo Commit Suicide and Suffer from Trauma", *The Telegraph*, 14 Mart 2017.

2. Mehmet Uğur Ekinci, *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 56.

ci Borisov hükümeti bir yandan Türkiye sınırına çit örerken diğer yandan da Türkiye ile sınır güvenliği konusunda iş birliğinin artırılması için çalışmalara başlamıştır. Ayrıca sığınmacı hareketliliğinin yoğun olduğu 2015 yılında Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında düzensiz göç ve sınır güvenliği konularında ortak hareket edilmesi için bir üçlü anlaşma imzalanmıştır.³

Sığınmacılara ilişkin korkular Balkan ülkelerinin son yıllarda Türkiye'ye ilişkin daha anlayışlı ve pozitif bir tutum geliştirmelerinin altında yatan önemli bir motivasyon kaynağıdır. Örneğin bu korkuların yoğun olarak yaşandığı Bulgaristan'da hükümet Türkiye ile ilişkilerinin bozulmaması adına 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından ülke sınırlarına firar eden darbecileri yargılamaksızın Türkiye'ye iade etmiş, Başbakan Borisov da darbe girişimi sonrasında AB üyesi ülkelere Türkiye'yi ziyaret eden ilk üst düzey lider olmuştur. Öte yandan mülteci krizinden Bulgaristan'a nazaran çok daha fazla etkilenmiş olan Yunanistan benzer bir tutum içine girmemiş, darbe girişimi sonrası iltica başvurusunda bulunan sekiz firari darbeci askeri iade etmediği gibi Kıbrıs ve Ege Adaları konularında zaman zaman provokatif eylemlerde bulunmuştur. Buradan hareketle sığınmacılar konusundaki kaygıların Türkiye ile ilişkiler konusunda her ülkede aynı tutum ve davranışlara yol açmadığı sonucuna varılmaktadır.

Güvenlik ve İstikrar

Balkanlar coğrafi konumu bakımından Türkiye için stratejik bir öneme sahiptir. Bölgenin güvenlik ve istikrarı Türkiye için hem güvenlik hem de ekonomi bakımından önem taşımaktadır. Türkiye ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bu coğrafyada bir çatışma ihtimalinin ortaya çıkması Türkiye'nin güvenliği için risk oluşturmasının yanı sıra Balkanlar ve Avrupa'yla olan ekonomik ve ticari ilişkileri de olumsuz yönde etkileyecektir.

3. "Sınırlarda Suça Karşı İşbirliği", Aljazeera Turk, 25 Mayıs 2015.

AB'nin 2000'lerin ortalarından itibaren Batı Balkanlar üzerindeki dönüştürücü gücünü kaybetmesinden bu yana bölgede yeni bir savaş ihtimali uzmanlarca tartışılmaktadır. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmaya karar vermesi ve ABD'nin yeni başkanı Donald Trump'ın AB'yi desteklemeyen bir tutum izlemesiyle bu tartışmalar daha da yoğunlaşmıştır.⁴ 2000'lerin başından itibaren bölge siyasetinde etkin olmaya başlayan reformculuk dalgasının yerini kaba bir popülist siyasete bırakması, aşırı milliyetçiliğin henüz baskın olmamakla birlikte bölgedeki hemen her ülkede kemikleşmiş bir toplumsal taban elde etmesi, çözülemeyen ekonomik ve sosyal sorunlar ve geçmişten bugüne uzanan etnik gerilimler bölgedeki barış ortamının kırılma potansiyelini birer işaretidir.

Bölgede özellikle dikkat edilmesi gereken üç ana fay hattı mevcuttur: Birincisi Makedonya'da son yıllarda hükümet konusunda büyük bir siyasi kriz ortamı bulunmaktadır. Bunun yanında gerek Makedonlar gerekse Arnavutlar arasında milliyetçi eğilimlerin güçlü oluşu ortak vatandaşlık bilincinin yerleşmesini engellemektedir. İkincisi Kosova hala devlet yapılanmasını tamamlamamış bir ülkedir. Bağımsızlığı Sırbistan tarafından tanınmamakla beraber Belgrad ile Priştine arasında ilişkilerin normalleşmesine yönelik görüşmeler devam etmektedir. Görüşmelerden bazı teknik konularda somut neticeler alınmış olmakla beraber Kuzey Kosova'da yaşayan Sırpların hak talepleri Priştine tarafından, Kosova'nın bağımsızlığının tanınması da Belgrad tarafından kabul edilemez bulunmaktadır. Görüşmeler uzadıkça Sırbistan ve Kosova'daki milliyetçi eğilimlerin güçlenmesi ve anlaşmanın daha da zorlaşması muhtemeldir. Üçüncüsü ise Bosna Hersek kurulduğu günden beri siyasi ve idari yapısını normalleştirmeyi henüz başaramamıştır. Etnik unsurlar arasında milliyetçi si-

4. John R. Schindler, "President Trump's First Foreign Policy Crisis: Balkan War Drums Beat Again", *Observer*, 25 Ocak 2017; "Donald Trump's Rhetoric Could Spark War in Balkans, Warns EU Chief Jean-Claude Juncker", *The Independent*, 25 Mart 2017.

yasetin yeniden güç kazandığı ülkede Sırp Cumhuriyeti'nde bağımsızlık, Hırvatlar arasında da üçüncü entite talepleri zaman zaman dile getirilmektedir. Ekonomik sorunların da yaşandığı ülkede siyaset kurumuna güven oldukça zayıflamış durumdadır. Bütün bu şartlar ülkede her türden toplumsal gerilim ve çatışmaya uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Makedonya'daki etnik Makedon ve Arnavutların siyasi temsilcileri, Kosova, Sırbistan ve Bosna-Hersek'teki siyasi liderler de dahil olmak üzere birçok farklı siyasi çevreyle yakın diyalogu mevcuttur. Türkiye bu ilişkileri kullanarak bölgedeki gerilimleri azaltabilecek adımlar atabilir.

Bölgede organize suç, kaçakçılık ve şiddet içeren aşırılığın varlığını sürdürmesi de Türkiye'yi doğrudan olumsuz etkilemektedir. Uyuşturucu, sigara, insan, silah ve otomobil kaçakçılığı başta olmak üzere birçok yasa dışı organize faaliyet Balkanlar ile Türkiye arasında bağlantılı şekilde gerçekleştirilmektedir.⁵ Yoksulluk, işsizlik ve eğitim noksanlığı gibi yaygın faktörler sebebiyle Kosova, Bosna Hersek ve Makedonya başta olmak üzere bölge ülkelerinde radikal dini eğilimler ortaya çıkmaktadır. Suriye'deki iç savaş sırasında sınırlı da olsa Balkan kökenli yabancı savaşçılar Türkiye üzerinden savaş bölgesine geçmiş ve bunlardan üçü 20 Mart 2014 tarihinde DEAŞ'ın Türkiye'deki ilk kanlı eylemi olan Ulukışla saldırısını gerçekleştirmiştir.⁶ Bu eğilimlere ve son yıllarda şiddetlenen düzensiz uluslararası göçlere bir tepki olarak Balkan toplumlarında İslam ve göçmen karşıtlığı biçiminde bir radikalleşme de gözlemlenmektedir. 2000'lerden itibaren AB'nin bölge üzerinde artan nüfuzuna bağlı olarak bireyselliğin ve liberal değerlerin yaygınlaşması karşısında muhafazakar Slav-Ortodoks ve Müslüman

çevrelerde yükselen korumacı reflexler ile entegrasyonizm karşısında milliyetçiliğin güçlenmesi de aşırılığı besleyebilecek potansiyel faktörler arasında öne çıkmaktadır.

Siyasi şiddet ve terörle mücadelenin önemini her zaman güçlü biçimde vurgulayan Türkiye'nin bölgedeki aşırılıklar karşısında ortak tedbirler alınmasında liderlik yapabilme potansiyeli bulunmaktadır. Bunun bir ayağını terör ve radikalleşmeyle mücadele konusunda tecrübe aktarımı ve ortak mekanizmaların kurulması oluşturabilir. Organize suç ve kaçakçılıkla mücadelede ise Türkiye zaten yıllardır Balkan ülkelerinin kolluk kuvvetlerine eğitim ve destek faaliyetlerinde bulunmakta, bölge hükümetleri bu konularda Türkiye ile iş birliğinin ilerletilmesine sıcak bakmaktadır.

Jestratejik Rekabet ve Seçenekler

Balkanlar son yıllarda giderek Avrupa ve Rusya arasında bir rekabet alanı haline gelmektedir. Bu rekabet içerisinde farklı yönelimlere sahip yerel aktörler için Türkiye tamamlayıcı ve kısmen dengeleyici bir bölgesel güç konumundadır.

Bölgedeki Avrupa şüpheci çevreler AB'nin ve üye ülkelerin bayraktarlığını yaptığı neoliberalizmi emperyalizmin yeni bir şekli olarak tanımlamakta ve yerli sermayelerin Batılıların eline geçtiğinden şikayet etmektedir. Bir başka endişeleri ise Avrupa'nın aile, toplum ve din gibi geleneksel değer ve kurumları zayıflattığı, bunun da bölgeye kaos getirebileceği yönündedir. Balkanlarda bu çevrelerin en tipik örneklerinden olan muhafazakar Slav-Ortodokslar geleneksel olarak kendilerini Rusya'ya yakın hissetmekte, NATO ve AB'ye ise en iyi ihtimalle temkinli bakmaktadır. Avrupa-Atlantik ittifakının bölgeye yönelik yayılmacı (neo-emperyalist) emellerinin olduğundan kaygılanan bu gruplar çıkarlarını Rusya'ya yakınlaşmakta görmektedir. Sırbistan, Karadağ ve Bosna Hersek'teki Slav-Ortodokslar arasında Kosova Savaşı sırasında Yugoslavya'ya yapılan askeri müdahalenin meydana getirdiği toplumsal hafızanın da etkisiyle NATO karşıtlığı

5. *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2015 Raporu*, EGM KOM Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2016); Lawrence Marzouk, Ivan Angelovski ve Miranda Patrucic, "Making a Killing: The 1.2 Billion Euro Arms Pipeline to Middle East", *Balkan Insight*, 26 Temmuz 2016.

6. "ISIL Connection in Attack against Turkish Security Forces", *Daily Sabah*, 25 Mart 2014.

güçlüdür. Bir NATO ülkesi olan Bulgaristan'da dahi uluslararası gerilimlerde taraf olmama ve ülke çıkarları gibi argümanlar üzerinden Rusya ile ilişkilerin ilerletilmesini savunan siyasi çevreler bulunmaktadır. Bütün bu çevreler içerisinde Türkiye şüphesiz de yaygın olmakla beraber, Avrupa'nın dengelenmesi adına Türkiye ile özellikle ekonomi alanında iş birliği yapılabileceği düşüncesi de mevcuttur. Çoğunlukla ekonomik çıkar çatışmalarından kimi zaman da ideolojik sebeplerden dolayı Türkiye ve AB'nin bölgede birbirine karşı yürüttüğü "yumuşak denge" siyaseti,⁷ esnek bir dış politika arayışında olan bölge ülkeleri için avantajlar sunabilmektedir.

Bölgedeki Rusya karşıtı çevrelere gelince bunlar arasında AB yanlısı olanların argümanları genellikle hukukun üstünlüğü, demokrasi, hesap verilebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma gibi değer ve kavramlar üzerine kuruludur. Rusya'nın bölgedeki etkinliğini belli başlı siyasi ve ekonomik aktörler üzerinden yürütmesine karşılık bu çevreler siyaset ve piyasanın şeffaf ve rekabetçi bir hale getirilmesi taraftarıdır. Yine bu kesimler Rusya yayılmacılığına karşı bir güvenlik ve dayanışma arayışıyla Avrupa-Atlantik kurumlarını desteklemektedir. AB içindeki dayanışma ruhunun son yıllardaki finans ve mültecilerle krizleriyle zayıflaması bu çevreleri giderek boşluğa düşürmekte ve endişeye sevk etmektedir.

Bununla beraber Rusya karşıtlığı bölgede güçlenebilecek Slav-Ortodoks şovenizmine yönelik bir karşıtlığı da bünyesinde barındırır. 1990'larda Yugoslavya hükümetinin bu yönde uyguladığı politikalar, dönemin siyasi konjonktürüne uygun olarak özellikle Arnavut aktörleri ABD ve AB'ye doğru itmiştir. Yine de Slav-Ortodoks milliyetçiliğini dengelemenin yegane yolu Berlin, Washington ve Brüksel'in kayıtsız şartsız takip edilmesi değildir. Türkiye bir taraftan Balkan ülkelerinin Avrupa-Atlantik ku-

rumlarıyla bütünleşmesini desteklemekte diğer yandan AB ve Rusya gibi aktörlerin Balkanlar üzerindeki nüfuzunun dengelenmesi amacıyla Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) çerçevesinde bölgesel iş birliğinin güçlenmesine yönelik çaba sarf etmektedir. Bu sebeple Türkiye ile ilişkileri ilerletmek bölge ülke ve toplumlarına Avrupa-Atlantik bloğuyla aralarındaki bağları hem derinleştirici hem de tamamlayıcı imkanlar sunmaktadır. Nitekim Bosna Hersek, Makedonya, Kosova, Arnavutluk ve Sırbistan'da yaşayan Müslümanlar arasında bu dengelemenin Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesi yoluyla yapılmasına yönelik düşünce yaygındır. 29 Kasım 2015'te Türkiye ile Rusya arasında yaşanan jet krizinin ardından Bulgaristan'daki çoğunluğu Türklerden oluşan Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin (HÖH) bölünmesi ve Rusya yönelimli HÖH'e alternatif olarak DOST partisinin kurulması da yine benzer şekilde açıklanabilir. Avrupa-Atlantik yönelimli bir parti olduğunu daima vurgulayan DOST, Türkiye'nin NATO, Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerin bir üyesi ve AB tam üyeliği için aday ülke olduğuna dikkat çekerek Türkiye ile yakın ilişkilerinin bu bağlamda herhangi bir çelişki içermediğini ifade etmektedir.

Türkiye ile ilişkileri ilerletmek bölge ülke ve toplumlarına Avrupa-Atlantik bloğuyla aralarındaki bağları hem derinleştirici hem de tamamlayıcı imkanlar sunmaktadır.

Kısacası Türkiye'nin teşvikleriyle bölgede oluşturulacak iş birliği ve güvenlik mekanizmaları, Batı yayılmacılığı ve Slav-Ortodoks şovenizminden endişe eden geniş bir yelpazedeki çok sayıda çevre tarafından aynı anda kabul görebilir. Türkiye bölgeye dengeli bir şekilde yaklaştığı ve güçlü bir gelecek perspektifi önerdiği takdirde, bunun AB'nin şartlılık prensibi ve üyeler arasındaki gö-

7. Oya Dursun-Özkanca, "Turkey and the European Union: Strategic Partners or Competitors in the Western Balkans?", *Journal of Regional Security*, Cilt: 11, Sayı: 1, (2016), s. 33-54.

rüş ayrılıkları yüzünden yeterince aktif ve verimli biçimde sürdüremediği bölgesel iş birliği ve kalkınma vizyonunu tamamlayıcı bir etkisi olacaktır.

Türkiye'nin halihazırda Balkanlara önerisi "bölgesel sahiplenme" ve "kapsayıcılık" ilkeleri üzerinden tanımlanmış, karşılıklı bağımlılığı esas alan bir bölgesel barış ve istikrar vizyonudur.⁸ AB'nin geleceğinin belirsiz olduğu ve üye ülkelerin yeni bir genişlemeye oldukça isteksiz yaklaştığı bir dönemde bölge aktörlerinin Türkiye'nin kılavuzluğunda aralarındaki sorunlarını çözmeleri ve iş birliği içine girmeleri oldukça yapıcı ve gerçekçi bir tasavvurdur. Bunun için Türkiye'nin enerji ve dikkatini Balkanlara daha fazla yoğunlaştırmasında yarar vardır. Aksi halde AB'nin bölgeye kayıtsızlığından oluşan boşluğu Rusya'nın kendi yöntemleriyle doldurması söz konusu olacak, bu da gelecekte bölgede yeni rekabet ve anlaşmazlıklara yol açacaktır. Türkiye gibi Balkanların sosyal ve coğrafi parçası durumundaki bir aktörün bunu engellemek yolunda atacağı adımlar bölgesel barış, istikrar ve kalkınmaya büyük fayda sağlayacaktır.

Türkiye'nin İlişki Potansiyeli

Türkiye, Balkan ülke ve toplumlarının tamamıyla çeşitli zeminlerde yakın ilişki kurabilecek potansiyelde bir aktördür. Bölgede etkin durumdaki diğer ana uluslararası aktörlerin ise bu coğrafyalarda Türkiye kadar çok yönlü ilişki geliştirme zemini yoktur. 2000'li yıllarda AB bölgeye değerler ve kurumsallık üzerinden kapsayıcı bir yaklaşım geliştirebilmişse de Balkanlarda özellikle muhafazakar Ortodoks ve Müslümanlar arasında Avrupa şüpheciliği yaygındır. Rusya'nın bölge üzerindeki nüfuzu ise güçlü ve devamlı olmakla beraber Slav-Ortodoks gruplar ve çeşitli çıkar odaklarıyla sınırlıdır. Soğuk Savaş'ın ardından Arnavut coğrafyası ve Romanya ile yakın bir stratejik ilişki geliştirmiş olan ABD, 2000'lerin başından itibaren Balkanlara eskisi kadar ilgi göstermemektedir. Çin, Körfez ülkeleri ve Azerbaycan gibi Balkanlara ilgi gösteren yeni ekonomik aktör-

ler ile İsviçre, Norveç gibi bölgedeki çeşitli projelere kaynak sağlayan ülkelerin ise siyaset üzerinde kayda değer bir etkisi bulunmamaktadır.

Balkanlarda yaşayan Türklerle dil, din ve kültür, Müslümanlarla din ve kültür, gayrimüslim topluluklarla da kültür bakımından halihazırda mevcut bulunan ortaklıklar Türkiye'ye bölgede geniş yelpazede bir ilişki zemini sunmaktadır. Ayrıca yukarıda bahsedilen ortak ekonomik çıkarlar ve güvenlik kaygıları Türkiye ile Balkanlar arasında iş birliğini taraflar için rasyonel ve kazançlı kılmaktadır. Bu geniş ilişki zemini sayesinde Türkiye barış ve istikrar sürdüğü müddetçe Balkanların tamamında aktif bir bölgesel aktör olabilir. Bölgede barış ve istikrarın zedelenmesi halinde ise –özellikle Türk veya Müslüman aktörlerin ihtilafın tarafı olması durumunda– Türkiye ister istemez taraf olmak zorunda kalacak, bu durum ise Türkiye'nin çok yönlü ilişki potansiyelini kullanamaması anlamına gelecektir. Balkanlarda Türkiye'nin bir tarafta yer alacağı bir kutuplaşma bölgesel ve uluslararası aktörlerle uzun ve çözülmesi zor anlaşmazlıklar meydana getirmekle kalmayacak ayrıca göç ve terörizm gibi yeni güvenlik riskleri doğuracaktır.

YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR

Değişen Siyasi Tercih ve Öncelikler

2000'li yıllarda Türkiye ve Balkan ülkelerinin iç ve dış siyaset tercihleri büyük ölçüde birbirleriyle örtüşmekteydi. AB üyeliği bütün bölge için bir dış politika önceliği idi. Sırbistan ve (üçlü devlet yapısından dolayı) Bosna Hersek dışında bütün Balkan hükümetleri NATO üyeliğini de dış politika öncelikleri arasına almış ve bu ülkelerin İttifak'a katılımları Türkiye tarafından desteklenmiştir. Keza bu dönemde bütün Balkan ülkeleri ve Türkiye yapısal reformlar, demokratikleşme, yargı reformu ve ekonomik liberalizasyon gibi benzer politikalara ağırlık vermekteydi. Bütün bu

8. "Balkan Ülkeleri ile İlişkiler", T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, (Erişim tarihi: 17 Nisan 2017).

benzerlikler Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ilişkilerini kolay ve hızlı bir biçimde geliştirebilmesi için uygun bir zemin meydana getiriyordu.

Bölgeyle ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler ilerlemekteyken Türkiye 2000'lerin sonlarına doğru Balkanlardaki siyasi ağırlığını güçlendirme yolunda çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. 2009-2010 yıllarındaki GDAÜ dönem başkanlığı sırasında Balkanlarda siyasi sorunların çözülmesi ve bölgesel iş birliğinin ilerletilmesi konusunda güçlü bir inisiyatif almıştır. Bu dönemde başlatılan Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan ve Türkiye-Bosna Hersek-Hırvatistan üçlü istişare mekanizmalarından özellikle birincisi kısa süre içinde birtakım somut sonuçlar meydana getirdiğinden gelecek için ümit vermekteydi. Bu yıllarda Türkiye, Balkanların geleceği için lider olabilecek bir siyasi aktör ve güvenilir bir arabulucu olarak dikkat çekmekteydi.

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan siyasi çalkantılar ve güvenlik tehditleri Türkiye'nin dikkatinin Ortadoğu'ya kaymasına yol açtı ve muhtemel siyasi hamlelerini engelledi. Türkiye'nin Hırvatistan ve Bosna Hersek ile kurduğu üçlü istişare mekanizması Hırvatistan'ın AB üyeliğiyle işlevsiz kalırken Sırbistan ile yaşanan birtakım pürüzler ise Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan üçlü mekanizmasının siyasi ayağını aksattı (bugün bu mekanizma yalnızca ekonomik boyutuyla devam ettirilmektedir). Kosova'nın bağımsızlığını ilanının ardından Türkiye'nin sunduğu arabuluculuk tekliflerine rağmen Priştine ve Belgrad arasındaki diyalog süreci AB'nin arabuluculuğunda yürütülmektedir.

Aynı zamanda dış siyasi yönelim ve tercihler bakımından Türkiye ve Balkan ülkelerinde bazı önemli değişiklikler gözlemlenmektedir:

- Türkiye'nin AB üyelik süreci 2006 yılından itibaren yavaş ve kesintili olarak ilerlemiştir.
- Üyelik konusundaki beklentileri giderek azalan Türkiye'nin Brüksel ve üye ülkelerle siyasi ilişkileri inişli-çıkışlı yürümüştür.
- Son birkaç yılda Türkiye ile Avrupa arasında sığınmacı mutabakatı gibi önemli iş birliği alan-

ları oluşturulsa da zaman zaman dikkat çekici siyasi gerginlikler yaşanmaktadır.

- Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinde de çeşitli konulardaki fikir ayrılıkları ve 15 Temmuz darbe girişimi hakkındaki şüpheler sebebiyle pürüzler mevcuttur.⁹

Birçok Balkan ülkesinin iç siyasetinde Rusya'ya sempati duyan aktörler güç kazanmaktadır.

Balkanlarda ise AB'nin siyasi etkinliği 2000'lerin ikinci yarısından itibaren gerilemeye yüz tutmuştur. AB'nin kendi içindeki sorunları ve Rusya'nın bölgede daha aktif hareket etmesinin sonucu olarak birlik bölge üzerinde reel nüfuz sahibi uluslararası aktör olma özelliğini kaybetmiştir. Bölgedeki aktörler içerisinde Avrupa ve Rusya arasında savrulmalar yaşanmaktadır. Balkan ülkelerinin hükümetleri pragmatik bir çizgi izleyerek her iki kutupla da ilişkilerini iyi tutmaya çalışırken birçok ülkenin iç siyasetinde Rusya'ya sempati duyan aktörler güç kazanmaktadır. AB'nin bölgeye ilgisinin azalmasının bir başka sonucu olarak hükümetler reformları ağırdan almakta ve popülist politikalara yönelmektedir. Bu şartlarda birçok ülkede siyasi tartışmalar ve kutuplaşmalar artmaktadır. Balkan toplumlarının NATO'ya bakışları ise Sırp haricinde genel anlamda olumludur.¹⁰ NATO'ya henüz üye olmayan ülkelerden Karadağ'ın üyeliği nihai aşamaya gelmiş olup Makedonya ve Kosova da uluslararası siyasi sorunlar giderildiğinde İttifak'a oldukça kısa süre içinde katılabilir. Diğer iki ülke Sırbistan ve Bosna-Hersek'in NATO'ya üyeliği ise Sırp nüfusun yoğun NATO karşıtlığı yüzünden ancak uzun vadede gündeme gelebilir.

9. Mustafa Kibaroglu, "Türkiye-NATO İlişkileri", *SETA Analiz*, Sayı: 191, (Mart 2017).

10. "Most NATO Members in Eastern Europe See It as Protection", Gallup, 10 Şubat 2017, <http://www.gallup.com/poll/203819/nato-members-eastern-europe-protection.aspx>, (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2017).

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Balkanlardaki varlığını güçlendirmesinde dönemin uluslararası konjonktürü önemli rol oynamıştır. AB'nin güçlü biçimde inisiyatif alması ve ABD'nin desteğiyle bölge ülkelerindeki başlıca siyasi aktörler AB ile bütünleşmeyi temel dış politika önceliği olarak benimsediler ve üyelik yolunda reformlara ağırlık verdiler. Çeşitli etnik ve dini grupların ulus devlet sınırlarıyla bölünmüş durumda yaşamalarından dolayı varlığını sürdüren irredantizm, gelecekte AB bünyesinde gerçekleşecek bütünleşme beklentileriyle zayıflamaya başladı. AB'nin verdiği sınır ötesi iş birliği destekleri de bölge ülkeleri ve toplumları arasında iş birliğinin kuvvetlenmesini ve farklı ülkelerde yaşayan soydaş toplulukların sınırlar değişmeksizin de ortak hareket edebileceklerini görmelerini sağladı. Sonuçta Balkanlarda çatışmalar azaldı ve hükümetler ekonomik büyüme ve reformlara ağırlık verdiler. Türkiye ile ortak yönelimler ve iş birliği alanlarının mevcut olduğu bu dönemde Balkanlardaki siyasi karar alıcılar ideolojik ön yargıları bir kenara bırakarak Ankara ile rasyonel düzlemde ilişkilerin ilerletilmesine sıcak bakmış, böylece Türkiye birçok kanaldan bölgeyle bağlarını güçlendirme imkanı bulmuştur.

Son yıllarda ise Türkiye'nin Avrupa ve NATO ile yaşadığı sorun ve tartışmalar, Balkanlardaki Batı yönelimli aktörlerin Türkiye'ye Batı dünyasına muhalif bir aktör olarak bakmaları ve mesafe koymalarına yol açmaktadır. Aynı zamanda bölgede milliyetçi karakterli popülizmin yükselmesi de Türkiye'ye dair geleneksel şüphelerin güçlenmesini beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak bölgedeki iki ana siyasi damara mensup aktörler Türkiye ile siyasi ilişkilerin derinleştirilmesi hususunda önceki yıllara nazaran daha isteksiz görünmektedir. Türkiye'nin de yaşadığı iç ve dış meseleler sebebiyle Balkanlara yoğunlaşmaması bölgedeki siyasi etkisinin artmasını engellemektedir.

Türkiye'nin Balkanlarda Rusya ile gerek hedefleri gerekse bölgesel ortaklıkları örtüşme-

diğinden stratejik iş birliği yapması imkansızdır. Bu durumda Türkiye'nin stratejik olarak Balkanlar politikası iki alternatif yönde gelişebilir: Birincisi bugüne değin olduğu üzere Türkiye ve Balkanların bir arada Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmeyi devam ettirmesidir. Bunun gerçekleşmesi ise yalnızca Türkiye'nin elinde değildir. Küresel siyasetteki gelişmeler ve değişen dengelerin yanı sıra üye ülkelerin AB'nin geleceği hakkındaki düşünceleri ve Türkiye'ye yönelik yaklaşımları bunu esas olarak belirleyecektir. Bölgenin kalkınması ve güvenliği iki tarafın da çıkarına olduğundan ideal görünen Türkiye ve AB'nin Balkanlarda bölgesel iş birliği konusunda ortak bir stratejiyle hareket etmesidir. Fakat Türkiye-AB ilişkilerinin halihazırdaki durumu ve üye ülkelerin dış politikaya ilişkin görüş ayrılıkları sebebiyle kısa vadede böyle bir adım atılması mümkün görünmemektedir.

Türkiye'nin Avrupa-Atlantik bloğundan uzaklaşması durumunda ikinci bir ihtimal olarak Türkiye'nin Balkanlarda Batı ve Rusya'ya alternatif bir siyasi aktör olarak varlığı gündeme gelecektir. Halbuki Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana Türkiye, Balkanlarda farklı bir kutup olarak kendini öne çıkarmamış, bölgede kendine özgü bazı politikalar geliştirmekle beraber barış ve istikrarın devamı için Balkan ülkelerini NATO ve AB'ye üyelik konularında desteklemiştir. Türkiye'nin üçüncü bir kutup olarak görülmesi ise hem Batı hem de Rusya yanlılarının Türkiye'ye mesafe almasına yol açabilir. Balkanlarda Türkiye'ye kimlik bağıyla bağlı soydaş ve akraba topluluklar sayıca azınlıkta bulunduğu için Ankara'nın alternatif bir siyasi kutup rolünü hakkıyla üstlenebilmesi için ise yalnızca bu kesimlerle olan bağları yeterli olmayacaktır. Türkiye'nin bölgede Batı ve Rusya'dan bağımsız bir bölgesel aktör olarak kendini kabul ettirebilmesi için kendi ekonomik ve askeri gücünü pekiştirmesi ve bölgeye orijinal ve kapsayıcı bir gelecek perspektifi sunması gerekecektir. Bunları yapmadığı takdirde Balkanlardaki çoğu siyasi aktör

öncelikli olarak Avrupa-Atlantik bloğu ve Rusya ile ilişki kuracak, Türkiye ile ilişkilere ise pragmatik ve kısa vadeli bir bakışla yaklaşacaklardır. Bu da gelecekte Türkiye'nin Balkanlardaki siyasi nüfuzunu sınırlandıracaktır.

Türkiye'nin Avrupa-Atlantik bloğu ve Rusya ile siyasi, ekonomik ve askeri güç bakımından rekabet etmesi kısa vadede zor görünmektedir. Mevcut şartlarda Türkiye'nin Balkanlardaki siyasi varlığını güçlendirmesinin en iyi yolu kendini bölgesel siyasetin güç matrisindeki bir kutup olarak değil bölgede barış, dayanışma ve istikrarın yerleşmesi için müşterek çıkarlar temelinde önderlik yapabilecek bir aktör olarak öne çıkarmak olabilir.

Türkiye'ye Yönelik Bakışlar

Türkiye'nin bölgedeki imajı da siyasi varlığı üzerinde belirleyici bir faktördür. Türkiye 2000'li yıllarda yumuşak güç enstrümanlarını daha etkin bir biçimde kullanarak bölgede görünürlüğünü artırmış, bu sayede Türkiye algısı olumlu yönde gelişme göstermiştir.¹¹ Yine de Balkanlarda azımsanmayacak bir kesim içerisinde Türkiye'ye yönelik şüphe ve ön yargılar devam etmektedir. Bunların içinde Türkiye'ye tarihi ve kültürel sebeplerden dolayı nefret besleyen gruplar marjinal konumdadırlar. Burada daha ziyade kastedilen Türkiye'ye yönelik karışık duygular besleyenlerdir. Örneğin Türkiye'ye kültürel olarak ilgi ve merak duymakla beraber okullarda olumsuz bir Osmanlı-Türk imajıyla yetişmiş, böylelikle zihinlerinde şüphelerini koruyan kişilerle Müslüman ya da gayrimüslim bütün Balkan topluluklarında karşılaşılabilir. Balkanlardaki basın yayın kuruluşlarının ağırlıklı olarak Avrupa-ABD yönelimli ya da milliyetçi popülist çizgide yayın yapmaları da Türkiye ile ilgili çarpıtılmış haber ve görüşlerin dolaşımını artırmaktadır. Bu durum son yıllarda Anadolu Ajansı'nın Boşnakça, Arnavutça ve Makedonca servislerinin

Batı Balkanlar medyasının en önemli haber sağlayıcılarından biri haline gelmesi sayesinde kısmen de olsa düzelmeye başlamıştır.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Balkanlarda güçlenen imajı ekonomik gücünün yanında reform, gelişme, dünyayla bütünleşme, barış ve istikrarı ön plana çıkaran bir ülke olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Yıllardır hakim durumdaki Avrupalılaştırma söylemi içine gömülü bulunan Doğu-Batı ayrımı (*dichotomy*) Balkanlardan daha doğuda yer alan toplumların geri kalmış olarak algılanmasını beraberinde getirmektedir. Bu ayırım içerisinde Türkiye zaman zaman Batı yönelimli çevrelerce uzaklaştırılması gereken Doğu coğrafyasının bir parçası olarak lanse edilmektedir. Özellikle son yıllarda artan bir şekilde Avrupa'ya yakın çevreler demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi konularda Türkiye'yi AB'nin antitezi olarak sunmakta, Ankara'nın Balkanlarda Avrupalılığa zıt bir neo-Osmanlılık projesiyle hareket ettiğini iddia etmektedirler. Buna karşılık Türkiye'ye yönelik sempatinin devam etmesi hatta güçlenmesi, Türkiye'nin kamu ve sivil aktörlerinin son yıllarda bölgeye önem vermeleri, kullanılan yumuşak güç araçları ve belki de planlanmayan bir şekilde Türk dizilerinin bu dönemde popülerleşmesinin bir sonucudur.

Uluslararası terörizm, mali dalgalanmalar ve düzensiz göç gibi etkisini dünya çapında hissettiren kriz ve sorunlar birçok ülkede korunmacı refleksler doğurmakta, 2000'li yıllarda gözlenen dışa açılma ve çok kültürlülük eğilimlerinin aksi yönünde hareketlere yol açmaktadır. Balkanlarda da son yıllarda milliyetçi ve muhafazakar eğilimler güç kazanmaktadır. Özellikle Slavlar ve kısmen Arnavutların içerisindeki milliyetçi çevreler Osmanlı geçmişine bakışlarından dolayı Türkiye'ye karşı aşırı duyarlı bir tutum içine girebilmektedir. Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'daki aşırı milliyetçi ve muhafazakar parti ve topluluklar Türkiye, Türkler ve Müslümanlara karşı en fazla şüpheyle bakan kesimleri oluşturmaktadır.

11. Mehmet Uğur Ekinci, "A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period", *Insight Turkey*, Cilt: 16, Sayı: 1, (Kış 2014), s. 116.

Günümüzde Türkiye menşeli dini çalışmalarla ülke yöneticileri ve gayrimüslim toplumlar tarafından kategorik bir karşıtlık olduğu söylenemez. Aksine daha radikal din yorumlarının engellenmesi bakımından Anadolu Müslümanlığı kabul görmektedir. Öte yandan Türkiye'nin dini kurum ve kişileri kullanarak Balkanlarda din temelli bir siyasi dönüşüm hedeflediğine dair çeşitli görüşler de zaman zaman ortaya atılmaktadır. Son olarak 26 Mart 2017'deki Bulgaristan seçimi öncesinde bu ülkede benzer bir tartışma alevlenmiştir.¹² Bu tür tartışmalar çoğunlukla aşırı milliyetçi çevrelerin Türk paranoyası ve siyasi polemik arzularından kaynaklansa da yerleşik tarih ve milli kimlik anlayışları yüzünden geniş bir kitlede yankı oluşturabilmektedir.

Balkanlarda Türkiye menşeli dini çalışmalar daha radikal dini yorumların engellenmesi bakımından kabul görmektedir.

Bölgede faaliyet gösteren resmi görevliler ve sivil toplum kuruluşları (STK) mensuplarının Osmanlı söylemlerini ön plana çıkarmaları Osmanlı'ya olumlu bakmayan ve Türkiye'nin emperyalist emellere sahip olduğundan şüphelenen kesimlerde tepkiler meydana getirebilmektedir.

Ekonomi

Türkiye'nin Balkanlardaki ekonomik varlığı yükselişte olmakla birlikte başka ülkeler de bölgeye gittikçe büyüyen bir ilgiyle dönüşmektedir. Böylece bölgede ekonomik rekabet gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin 2000'lerden önce Çin'in sadece birkaç Balkan ülkesiyle ticareti Türkiye'nin önündeyken bugün neredeyse bütün Bal-

kan ülkelerinde Türkiye'den daha fazla ticaret hacmine sahiptir. Bölgedeki en büyük yatırımcılardan olan Almanya ve İtalya gibi AB ülkeleri ve Rusya'nın yanında son yıllarda Çin ve Körfez ülkeleri Balkanlardaki yatırımlarını artırmaktadır. Buna karşılık bölgenin siyasi geleceği hakkındaki şüpheler, ülkelerin vergi ve iç piyasaya ilişkin mevzuatlarını yeterince oturtmamış olmaları, kartellerin varlığını sürdürmesi, yargı ve hukuk üstünlüğü konularında reformlara ihtiyaç bulunması ve özellikle Bosna Hersek'te mevcut olan karmaşık idari yapı ve hantal bürokrasi gibi sebepler iş çevrelerinin bölgeye nispeten yavaş ve temkinli bir şekilde yönelmelerine sebep olmaktadır. Bu şartlarda Balkanlarda yatırım yapılmasını fazla maliyetli bulan Türk iş adamları Asya ve Afrika gibi bölgelere yönelmektedir.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

- Balkanlarda barış ve istikrar ortamından en çok kazançlı çıkacak, bu ortamın bozulmasından da en fazla zarar görecektir uluslararası aktörlerin başında Türkiye gelmektedir. Bölgede bir kriz veya çatışma olmadığı sürece Türkiye'nin Balkanlara yönelik politikasını uzun vadeli, planlı ve dengeli bir anlayışla sürdürmesi, yerel ve bölgesel aktörlerle yürüttüğü ilişkilerin uluslararası siyasetteki konjonktürel değişimler ya da diğer coğrafyalarda yaşanan sıcak krizlerden etkilenmesine özen göstermesi kendi yararına olacaktır.
- Türkiye bölgede barış ve güvenliğin temini için yalnızca yatırımcı açıklamalar yapmakla kalmamalı aynı zamanda aktif diplomasi de yürütmelidir. Örneğin;
 - a. Halen ekonomik boyutuyla ilerleyen Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan üçlü mekanizması gibi diyalog ve iş birliğini artırıcı mekanizmaları çeşitlendirebilir.
 - b. İç ve uluslararası krizlerde arabuluculuk gibi ön alıcı adımlarda bulunabilir.

12. "Привикаха и главния мюфтия за намесата на Турция в изборите ни, МС отрича", faktor.bg, 17 Mart 2017.

- c. Gelecekte kriz doğurabilecek fay hatlarının siyasi yollarla giderilmesi için ilgili taraflara yönelik yeni öneriler geliştirebilir.
- Yukarıda sayılan girişimlerin bölgede olumlu karşılık görebilmesi Türkiye'nin Balkanlardaki çeşitli çevrelerce tarafsız ve güvenilir bir aktör olarak görülmesine bağlıdır. Tarihsel olarak Türkiye'ye şüpheyle bakan topluluklar arasında dahi 2000'li yıllardan itibaren Türkiye imajı olumlu yönde gözle görülür bir değişim göstermiştir. Türkiye bu olumlu değişimin devam etmesi ve kalıcı olabilmesi için azami gayreti göstermelidir. Bunun için kamu diplomasisi, kalkınma yardımları, karşılıklı turizm ve kültürel faaliyetlerin artırılarak sürdürülmesi ve siyasi meselelerde dengeli, ölçülü ve hakkaniyetli tavrın korunması gerekmektedir.
 - Bölge halkları arasında devam eden kimlik ve tarih temelli tartışmalar gerginlikleri canlı tutmakta ve statükoyu beslemektedir. Bu tür tartışmaların derinleşmemesi ve halklar arasında karşılıklı anlayışın güçlenmesi için Türkiye inisiyatif alabilir. Bu türden girişimler hem bölgedeki gerilimleri yatıştıracak hem de Türkiye'nin görünümüne olumlu katkıda bulunacaktır.
 - Bölgede duygusallık, alınganlık ve tepkiseliliğin dozu hala oldukça yüksek düzeydedir. Resmi yetkililerin kullandığı tek bir kelime dahi farklı yönlerde çekilerek ilişkileri bozucu etkiye sahip olabilmekte ve gösterilen her tepki Türkiye şüpheciliklerini yeniden üretmektedir. Türkiye'nin bölgedeki imajını kalıcı olarak olumlu hale getirebilmek için özellikle söylemlere dikkat edilmeli ve herhangi bir etnik, dini veya ulusal grubu rencide edebilecek ifadelerin kullanılmamasında büyük hassasiyet gösterilmelidir.
 - AB'nin ekonomik kalkınma, refah ve demokratik değerler üzerinden Batı Balkanlara sunduğu vizyon son on yıldır erozyona uğramaktadır. AB projesinin geleceği hakkındaki şüpheler Balkan ülkelerinde reformları

yavaşlatmakta, popülizm ve milliyetçiliği cesaretlendirmektedir. Böylelikle bölgesel iş birliği konusunda yeterli motivasyon sağlanamamaktadır. AB dışında Balkanlardaki bütün topluluklara ortak bir gelecek vizyonunu önerebilecek yegane uluslararası aktör olarak Türkiye öne çıkmaktadır. Güçlü ve kalıcı bir bölgesel liderlik potansiyeli bulunan Türkiye, Balkanlarla siyasi bağlarını kısmi, pragmatik ve dönemsel ilişkilerin ötesine taşımanın yollarını aramalıdır. Bu amaçla Türkiye, Balkanlar politikasının iki ana unsuru olan "bölgesel sahiplenme" ve "kapsayıcılık" ilkeleri üzerinden bölgedeki aktörlerin tamamına refah, huzur, adalet ve barış temin edecek somut ve net bir gelecek perspektifi belirlemeli ve bunu bölge toplumlarına sunmalıdır. Bölgedeki her kesime hitap edebilmek için bu vizyon ekonomi ve güvenlik ana başlıkları üzerinden kurulabilir.

- Osmanlı idaresinde 19. yüzyıla değin Balkanlarda yaşanan istikrar ve çok kültürlülük ortamı gelecek için kurgulanacak bir bölgesel iş birliğine ilham vermesi bakımından yararlı bir örnektir. Bununla beraber söylemlerde tarihe aşırı vurgu yapılması Balkan toplumlarında neo-Osmanlıcı vehimlere beslemekte, pan-Slavizm ve pan-Avrupacılık gibi diğer (neo-)kolonyal söylemlere zemin hazırlamaktadır. Toplumlarda ulusal tarih anlayışının hala güçlü olması toplumlar arasında (Müslümanlar dahil) Osmanlı geçmişine karışık duygu ve fikirlerle yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Bütün bunlar tarih konusunda daha kapsayıcı bir dil ve retorik kullanılmasına özen gösterilmesini gerektirmektedir. Örneğin salt ortak tarihe vurgu yapmak yerine ortak tarihin dil, aile, toplum yapısı ve yaşam tarzı gibi alanlarda getirmiş olduğu sosyokültürel yakınlıklar daha fazla vurgulanabilir. Böylelikle Türkiye bölgeye ideolojik değil rasyonel bir biçimde yaklaştığını ve geçmişten ilham alarak ortak

bir gelecek perspektifi sunduğunu daha net bir biçimde ortaya koymuş olacaktır.

- Türkiye'nin bölgede istikrar ve iş birliği vizyonunun başta AB olmak üzere Batı dünyası tarafından destek bulması önemlidir. Bugüne kadar Türkiye üçlü mekanizmalarını yalnız başına yürütmüş, Berlin Süreci'ne de dahil edilmemiştir. Halbuki Türkiye ve AB'nin bölgesel istikrarda çıkarları ortaktır. Türkiye bölgede barış, diyalog ve iş birliği için geliştirdiği yöntemleri AB ve üye ülkelere iyi aktarmalı, onlar da bu konularda Türkiye ile aktif iş birliğinin nasıl geliştirilebileceği üzerine çalışmalıdır.
- Bölgede yaşayan Türk soydaşların özellikle ekonomi ve eğitim bakımından durumları oldukça sorunludur. Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova'da yaşayan Türklere eğitim, istihdam, kültürel haklar ve din hizmetleri gibi konularda destek sürdürülmelidir.
- Türkiye Balkanlarda ekonomik aktör olarak yükselişte olmakla beraber giderek daha fazla oyuncuyla rekabet etmek durumunda kalmaktadır. İşsizliğin yüksek olduğu bölgede hükümetler dış yatırımcıyı kendilerine çekmek için çeşitli teşviklerde bulunmakta, Türkiye'den yatırımcıları da davet etmektedir. Balkanların Türkiye'ye olan yakınlığı, Avrupa ve Rusya gibi büyük pazarlara kolay erişilebilmesi ve bölgede yavaş da olsa altyapı koşulları ve hukuk mevzuatının iyileşme göstermesi Türkiye'den yatırımcılar için elverişli imkanlar sunmaktadır. Girişimcilerin ülkelerin ekonomik, sosyal ve coğrafi şartları hakkında bilgilendirilmesi, gelecek vaat eden sektörler hakkında yönlendirilmesi ve bölgeden paydaşlarla ortak projeler için buluşturulması gibi yollarla bölgede yatırımlar daha fazla teşvik edilebilir.
- Balkan ülkeleriyle daha derin ve güçlü ilişkiler kurmak için Türkiye deneyimli olduğu alanlarda rehberlik ve teknik desteği artırma-

lıdır. Böylece Türkiye ile iş birliği yapma ihtiyacı bölgede başka aktörlerin siyasi ağırlığı arttığında dahi devam edecektir.

- Türkiye bölgede mümkünse bütün toplumsal çevrelerle diyalog ve iletişim kanalları geliştirmelidir. Balkanlar gibi oldukça karmaşık bir siyasi ve toplumsal sistemde yalnızca hükümetler arası iyi ilişkiler geliştirmek barış ve istikrar için yeterli değildir. Ulusal ve dini azınlıkların yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar ve birbirleri arasındaki gerilimler bölgesel istikrarı bozacak sonuçlar doğurabilir. Bunu önlemek için Türkiye düzenli olarak bu topluluklarla iletişim kurmalı, onların şikayetlerini gözlemlemeli, ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirmek için projeler geliştirmeli ve gerektiğinde sorunlarda arabulucu olmayı önermelidir.
- Türkiye toplumlar arası dengeler konusunda dikkatli olmalıdır. Siyasi ve sosyal ilişkilerde oldukça hassas dengelerin bulunduğu bölgede Türkiye, Balkanların tamamında ekonomik kalkınma ve siyasi istikrar için özen göstermelidir. Bugün Türkiye kurumları Balkanların her kesimine yönelik sosyal ve kültürel çalışmalar yürütmekte olduğu halde bölgede Türkiye'nin yalnızca Müslümanlara yönelik faaliyet gösterdiği algısı devam etmektedir.¹³ Türkiye'nin bölgedeki hizmet ve faaliyetlerinde akraba ve soydaş topluluklara öncelik vermesi bir dereceye kadar anlaşılabilir fakat bunu yaparken tercihli ve adaletsiz biçimde hareket ettiği zannını uyandırmamak için azami dikkat göstermelidir.
- Türkiye menşeli STK'ların bölgeye ve Türkiye'nin imajına olumlu katkılarda bulunan faaliyetleri desteklenmelidir. STK'lar da dışarıda doğrudan Türkiye'nin bir temsilcisi olarak algılandıkları bilinci içerisinde hareket etmelidir.
- Türkiye'nin bölgede faaliyet gösteren kurumları ve Türkiye'yi temsil eden STK'lar

13. Alida Vracic, *Turkey's Role in the Western Balkans*, SWP Research Paper, (Aralık 2016), s. 6.

öncelikle Avrupalı muadilleriyle rekabet ettiklerini ve onlarla kıyaslandıklarını unutmamalıdır. Bu bakımdan kurumsal işleyiş ve yerel aktörlerle ilişkilerde ciddiyet ve profesyonellik konusunda ödün vermemelidirler.

- Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye'nin diğer STK'ları ile beraber FETÖ de Balkanlara girmiştir. Arnavutluk, Bosna Hersek ve Makedonya başta olmak üzere birçok Balkan ülkesinde FETÖ'ye bağlı eğitim kurumları ve çeşitli işletmeler bugün hala varlığını sürdürmektedir. Bu kuruluşların faaliyetlerinin denetim altına alınması, kısıtlanması veya durdurulması için hükümetler nezdindeki girişimler devam ettirilmelidir. Bu esnada bölge ülkelerine söz konusu faaliyetlerin yerini alabilecek yeni imkanlar önerilmelidir. Örneğin eğitim alanında bir boşluğa mahal vermemek için Türkiye Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurum ve kuruluşların yapacakları çalışmalar önem taşımaktadır.
- Bölgedeki soydaş ve akraba topluluklarının Türkiye'den siyasi ve ekonomik beklentileri bulunmaktadır. Bu beklentilerin tek taraflı bir ihsan şeklinde değil karşılıklı bir çaba yönünde karşılanması ve bu toplulukların uzun vadede Türkiye'den bağımsız olarak ayakta

kalabilmelerinin hedeflenmesi daha doğru olacaktır. Bunun için sivil toplumun ve ekonomik altyapının güçlendirilmesi, bölgeye yatırımların teşvik edilmesi ve tecrübe aktarımı sağlanmasına ağırlık verilmelidir. Uzun vadeli bir planlama yapılmaksızın bölgedeki Türk ve Müslümanların refah seviyeleri ve sosyopolitik statülerinde kalıcı bir ilerleme kaydedilmesi zordur.

- Balkanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları, belediyeler ve STK'lar arasında söylem, karar ve uygulama bakımından eş güdümün artırılması önem arz etmektedir. Kaynakların verimli kullanılması için faaliyetlerin birbirini olabildiğince tamamlaması hedeflenmelidir. Türkiye'ye duyulan güven ve itibarın korunması adına resmi delegasyon ve belediyeler ortak söylemlerde bulunmalı, vaatlerinde makul ve gerçekleştirilebilir ifadeler kullanılmalıdır.
- Türkiye'nin Balkanlardaki çekiciliği ve itibarı çok sayıda faktöre bağlıdır. Türkiye'nin 2000'li yıllarda artan yumuşak gücünün yalnızca bölgede yürüttüğü proje ve faaliyetlerden değil aynı zamanda bu dönemde gösterdiği ekonomik ve siyasi istikrar ile kendi içinde attığı önemli reform adımlarından da kaynaklandığı unutulmamalıdır.

Balkanlar gerek coğrafi yakınlığı, gerekse tarihi, sosyal ve kültürel bağları sebebiyle Türkiye'nin özel ilgi gösterdiği bölgelerden biridir. Türkiye'nin dış politikadaki aktifliğini artırmasına bağlı olarak 2000'li yıllarda Balkanlar ile arasındaki siyasi diyalog, ekonomik ilişkiler ve sosyal-kültürel bağlarda gözle görülür ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu dönemde Türkiye Balkanlar siyasetinde de giderek daha aktif rol oynamaya başlamış, ülkeler arasında işbirliği ve arabuluculuk konusunda önemli hamlelerde bulunmuştur.

Arap Baharı'nın ardından Ortadoğu'da ortaya çıkan güvenlik riskleri ve istikrarsızlıklar Türkiye'nin öncelikli olarak bu bölgeyle ilgilenmesine sebep olmuş, Balkanlarda aldığı siyasi inisiyatif de buna bağlı olarak yavaşlamıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye, Balkan ülkeleriyle siyasi ilişkilerde istikrarın korunmasını, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerde ise derinleşmenin devamını ön plana almıştır. Mülteci krizi ve ekonomik yatırımlar gibi konularda Türkiye ve Balkan hükümetleri karşılıklı diyalog ve işbirliği adımları atmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Balkanlarla ilişkilerinin ana hatlarına değinilmekte, içerdiği fırsat ve riskler incelenmekte ve bazı politika önerilerinde bulunmaktadır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org